

Pleidooi voor een inclusievere benadering

Maaïke Meijer Volgens Susanne Janssen zijn sinds de jaren vijftig traditionele kunst-opvattingen en culturele scheidslijnen geërodeerd. Cultuurdeelnemers zijn steeds ongevoeliger voor het traditionele onderscheid tussen hoge en lage cultuur. Maaïke Meijer, hoogleraar-directeur van het Centrum voor Gender en Diversiteit van de Universiteit van Maastricht, denkt hardop met Janssen mee en pleit daarnaast voor meer aandacht voor de positie van vrouwen en migranten bij hoge en lage cultuur.

Susanne Janssen heeft met *Het soortelijk gewicht van kunst in een open samenleving* een interessante oratie afgeleverd. De relevantie van haar brede en interdisciplinaire onderzoek naar de relatie tussen de classificatie van cultuuruitingen en de maatschappelijke context waarin die classificaties plaatsvinden, lijkt mij groot. Janssen geeft ons een boeiende lezing van de ingrijpende herschikkingen die de laatste halve eeuw in het culturele veld in Nederland plaatsvonden. Inderdaad is de afstand tussen voorheen ‘laag’ en ‘hoog’ geachte cultuurvormen veel kleiner geworden, hebben de voorheen hiërarchisch lager gewaardeerde cultuurvormen als thrillers, detectives, popmuziek en film steeds meer erkenning gekregen en is de status van de kunstenaar steeds afhankelijk geworden van de mate van *media-exposure* die hij of zij krijgt. Terwijl vroeger populariteit en het in de smaak vallen bij ‘de massa’ haaks stonden op culturele status, zijn die twee nu langzaam congruent aan het worden.

De denigrerende term ‘de massa’ is zelf alweer historisch geworden, hetgeen een taalkundig symptoom is van het feit dat de oppositie massa-elite sterk geërodeerd is. In termen van Bourdieu liggen economisch en symbolisch kapitaal steeds meer in elkaars verlengde. Voorbeelden te over: kunstpaus Komrij verkoopt uitstekend en dat voegt tegenwoordig alleen maar iets toe aan zijn pausschap. Media-aandacht genereert op zich al een canonic status, ook voor artiesten uit de ‘lagere’ regionen. Heel Nederland nam onlangs deel aan de begrafenis van André Hazes en daarmee promoveert Hazes naar een hogere positie in de algemene line-up der ‘groten’. Het voetbal houdt mannelijk Nederland – ook de intellectuelen onder hen – in zijn greep, vooral ten tijde van grote wedstrijden, en zodoende is Crujff een ook door cultuurdragers gaarne geciteerd orakel met universele allure geworden. Kunst is heden ten dage ook onderdeel van een om zich

heen grijpende beleveniscultuur. De vermaaksindustrie en de cultuurindustrie vormen steeds meer coalities. Die twee aspecten – de wijze waarop kunst in de greep is geraakt van de wetten van de media en hoe zij de inhoud levert voor de alomtegenwoordige evenementen van de beleveniscultuur – blijven in de oratie nog wat onderbelicht, maar bij zo een veelomvattend en rijk project kun je niet alles hebben.

Tuinkunstenaars

Het aardige van de processen die Janssen beschrijft, is dat ze zo herkenbaar zijn. De genre-differentiatie, de dehiërarchisering, de steeds poreuzer wordende grenzen tussen de verschillende genres, het ontstaan van een klasse van omnivore cultuurconsumenten: het zijn verschijnselen waar iedereen over na kan denken die van enigerlei vorm van cultuur geniet, de media volgt en de culturele bijlagen leest. Iedereen, van welke publieksgroep of *fan group* dan ook, kan zichzelf ergens plaatsen in het dynamische spectrum van veranderende cultuurconsumptie en -waardering dat Janssen schetst. Zij lokt ertoe uit hardop met haar mee te gaan denken over de culturele veranderingsprocessen die zich om ons heen voltrekken, en al lezende was ik dan ook steeds geneigd dat te doen.

De differentiatie neemt bijvoorbeeld nog steeds dermate toe dat je je wel eens afvraagt waar de cultuurexplosie moet eindigen. Koken is zeer *upward mobile* als culturele bezigheid, evenals tuinieren, beide van origine veel beoefend door vrouwen, nu met grote finesse en redelijk sekseneutraal behandeld in weekendbijlages door culinaire journalisten en tuinierende beroemdheden die de grootheden uit andere, meer verheven, sectoren naar de kroon steken. Dat de 'femina universale' Marjoleine de Vos zowel schrijvers interviewt, opiniërende stukken schrijft die soms het genre van de preek dicht naderen, gedichtenbundels

publiceert, kookt en publiceert over haar kookkunst, en dat alles zonder te zakken in de culturele hiërarchie, is een hedendaags fenomeen dat tien jaar geleden nog niet gekund had. De tuinkunstenaars Piet en Anja Oudolf worden bijna gezien als beroemde beeldend kunstenaars: het lijkt me niet onmogelijk dat ze over tien jaar voor Nederland naar de Biënnale mogen – en dat is een hoogcultureel evenement met voldoende festivalwaarde om het nog tien jaar te houden.

De ontwikkelingen in het culturele veld vinden hun wetenschappelijke pendant in de letterenstudies, die grootscheeps aan het verbouwen zijn richting breder, algemener, maatschappelijk beter aangesloten op precies die ontwikkelingen in het veld die Janssen schetst. De traditionele letterendisциплиnes kalven af, 'European studies', culturele studies en filmstudies exploderen.

Postmoderne wereld

Ik ben het met Janssen eens dat deze ontwikkelingen onomkeerbaar zijn. Hoe hard de verdedigers van de canon, met minister van Onderwijs Van der Hoeven voorop, op dit moment ook proberen opnieuw een beperkte canon van 'grote werken' en 'grote gebeurtenissen' in het onderwijs terug te brengen, de tijd van de 'grote werken' is onherroepelijk voorbij. Binnen de Neerlandistiek werd dat tien jaar geleden al geproclameerd door het Utrechtse duo Frans Ruiters en Wilbert Smulders in hun boek *Literatuur en moderniteit*. Zij probeerden daarmee hun collega-neerlandici op een ander been te zetten: de positie en status van literatuur, zo was hun stelling, is in de postmoderne wereld volstrekt veranderd, alleen de neerlandici gaan nog naïef door met hun *business as usual*. Literatuur is echter onderdeel geworden van een onthiërarchiserend, gemediatiseerd en transnationaal cultureel veld, waarin er nooit meer een 'Grote Drie' (Hermans, Reve en Mulisch in het verleden) zal komen.

‘Nederlandse literatuur’ heeft als aparte eenheid steeds minder betekenis en moet de aandacht delen met populaire cultuur van allerlei aard en herkomst, waarbij de nieuwste roman van A.F.Th. van der Heijden even belangrijk is als de nieuwste cd van Marco Borsato. Alleen door de media-hype van een AKO-literatuurprijs is het literaire werk nog in staat te concurreren met de populaire zanger. Ruiter en Smulders bouwen terecht voort op het klassieke boek van Andreas Huyssen, *After the Great Divide* uit 1986, die het naar elkaar toe schuiven van elite- en massacultuur beschrijft in een lange historische lijn van eenheid (in de negentiende eeuw), vervolgens verwijdering (in het Modernisme rond de vorige eeuwwisseling) en tot slot intense toenadering in de laatste decennia. De historische visies en de theorieën van Ruiter & Smulders en Huyssen kunnen Janssens project op zinvolle wijze voeden. Ik miste deze boeken dan ook node in de literatuurverwijzingen.

Zelf heb ik, samen met Andeweg en Van Boven, het boek *Literatuur en moderniteit* bekritiseerd op het verbijsterende gebrek aan reflectie over genderkwesties. In hun vuistdikke boek komt bijna geen vrouw voor – in schrille tegenstelling tot hun inspiratie-

bron Huyssen, voor wie de gefeminiseerdheid van het populaire en de seksestrijd die een der agenda’s van het modernisme vormde, juist centraal staat. En wat mij nu het meeste boeit, is wat de cultuurtransformatie die Susanne Janssen schetst zal gaan betekenen voor de maatschappelijke sekseverhoudingen. En andersom uiteraard: hoe werken maatschappelijke sekseverhoudingen door in de kunst en welke historische dynamiek valt daarin te zien?

Kunst is heden ten dage onderdeel van een om zich heen grijpende beleveniscultuur

Hardnekkig seksisme

Dat de ‘productie van geloof’ in de kunst interacteert met de maatschappelijke context, zal elke beoefenaar van literaire of culturele genderstudies direct beamen. Er is vanuit genderstudies veel onderzoek naar gedaan, waarvan Janssen met haar vraag naar de relatie tussen maatschappelijke verhoudingen en classificaties in de kunst zal kunnen profiteren. Omdat mannen en het mannelijke maatschappelijk meestal hoger gewaardeerd worden, meer krediet krijgen, eerder worden waargenomen, wordt ook de kunstproductie van mannelijke schrijvers en beeldend kunstenaars serieuzer behandeld, beter betaald, eerder tentoongesteld en dieper gecanoniseerd. Dat proces kent uiteraard zijn historische variaties, maar het waarderingsverschil is net zo hardnekkig als het verschil in mannen- en vrouwenlonen op de arbeidsmarkt. Dat proces verloopt echter ook onzichtbaar en ‘vanzelfsprekend’: het valt

pas op wanneer er – vaak door vrouwelijke kunstenaars of critici – op wordt gewezen. Dan stuiten de constatering van ongelijke behandeling vaak op ontkenning en irritatie: men wil er niet aan herinnerd worden.

Dat is ook erg Nederlands: elders opereert de sekshiërarchie met opener vizier. Ik hoop dat Janssen in haar internationale vergelijking zal weten te ontdekken waarom Nederland in tal van opzichten zo permissief en egalitair is, maar op het stuk van de sekseverhoudingen onder de oppervlakte van een grote seksuele vrijheid merkwaardig conservatief en hiërarchisch – en hoe dat weer doorwerkt in de classificaties van kunst.

Ik wens Janssen ook toe dat zij haar koele wetenschappelijke metaperspectief op de verhoudingen in de kunstwereld zal weten vast te houden. Misschien leveren nuchtere cijfers en empirisch geconstateerde samenhangen wel meer op dan de expliciete partijdigheid waarmee ik mij als feminist en wetenschapper vaak in de cultuurstrijd heb geworpen. En nog steeds werp, want aan aanleidingen geen gebrek. De Biënnale in Venetië werd dit jaar gemaakt door twee vrouwelijke curatoren, die ook relatief veel vrouwelijke kunstenaars tentoonstelden. Door ruimte te geven aan de ontzettend grappige ‘guerrilla girls’ staken ze hun feministische interesse niet onder stoelen of banken. Een schitterende Biënnale, vond ik, maar de journalisten rolden over elkaar heen om hem te bestempelen als de zwakste in jaren.

Joost Zwagerman pleitte recentelijk voor een herwaardering van het Nederlandstalige korte verhaal. Hij stelde een dikke literatuurgeschiedenis in 250 korte verhalen samen, waarvan er slechts 39 door vrouwen zijn geschreven. Dat correspondeert in mijn visie totaal niet met de prestaties die vrouwelijk auteurs op het gebied van het korte verhaal hebben geleverd en wekt de indruk dat vrouwen zowel kwalitatief als kwantitatief minder

presteren. Quod non, wat betreft kwaliteit, en het kwantitatieve verschil is veel kleiner dan Zwagerman met zijn selectie suggereert. In de kritische ontvangst van succesvolle vrouwen als Vasalis – de postume bundel *De oude kustlijn* – of Anna Enquist, *De thuiskomst*, klonk irritatie over de te grote emotionaliteit van het werk. Als een man de intieme sfeer representeert, zoals Thomése deed in zijn *Schaduwkind*, wordt dat juist weer prachtig gevonden. Dat verschil in waardering vindt een maatschappelijke parallel in het feit dat zorgende moeders ‘gewoon’ worden gevonden en zorgende vaders buitengewoon prachtig.¹

Deze door gender gestuurde onderwaardering of anderswaardering van vrouwelijke kunstenaars, in de kunstkritiek, in bloemlezingen, tentoonstellingen en geschiedenissen, is nog steeds aan de orde van de dag, en het is niet goed voor je geestelijke gezondheid om je erover te blijven opwinden.

Ik hoop dat Janssen profijt heeft van haar metaperspectief, waarin zij nadrukkelijk geen partij lijkt te kiezen, maar juist de strijd in het culturele veld zelf tot object neemt. Zij is nu sterk gericht op hoe leeftijd en klasse als maatschappelijke factoren de kunstclassificaties beïnvloeden. Ik hoop dat zij ook de factor gender zal gaan meenemen in de analyse. Bourdieu en zijn school hebben die invalshoek altijd genegeerd, wat hun werk in mijn ogen veel minder interessant maakt dan het had kunnen zijn. Het is tijd voor een inclusievere benadering. Voor die inclusieve benadering wil ik Janssen ten slotte nog graag wijzen op de vijfdelige boekenreeks *Cultuur en migratie in Nederland in de twintigste eeuw* die dit najaar wordt afgerond en waarin wij met een team van auteurs en redacteurs hebben onderzocht wat migranten aan (hoge en lage) cultuur hebben ingebracht. We wilden weten hoe hun werk is ontvangen, witgewassen, genegeerd of toegeëigend en tot welke veranderingen in de kunsten dat proces

heeft geleid. De wijze waarop kunst van migranten al dan niet wordt opgenomen in de hiërarchie van waardetoekening en de factoren die daarin een rol spelen, bleken een rijk, complex en vruchtbaar onderzoeksterrein, dat nog maar nauwelijks is betreden. De meerwaarde van het bestuderen van alle kunstdisciplines tegelijk en de meerwaarde van het samennemen van hoge en lage cultuur bewees zich daar ten volle. Ik ben op mijn beurt erg benieuwd naar Janssens reactie op dat project. Ook hoop ik dat zij het migrantenperspectief zal gaan incorporeren. Maar daarover spreken we elkaar ongetwijfeld nog. Ik wens je veel succes met je project.

Ik hoop
dat
Susanne
Janssen
ook de
factor
gender
zal meenemen
in haar
analyse

Maaike Meijer

is literatuurwetenschapper en hoogleraar-directeur van het Centrum voor Gender en Diversiteit van de Universiteit van Maastricht

Noot

¹ Ook zou publiekssucces bij vrouwen wel eens eerder kunnen leiden tot een daling in de kritische waardering dan publiekssucces bij mannen.

Literatuur

Andeweg, A., E. van Boven en M. Meijer (1999) 'Een camp-obsessie met katholicisme. Literatuur en moderniteit in Nederland 1840-1990 van Frans Ruiter en Wilbert Smulders. Een genderkritisch perspectief'. In: *Spiegel der letteren* jrg. 41, nr. 1, 57-67.

Buikema, R. en M. Meijer (red.) (2003) *Cultuur en migratie in Nederland. Kunsten in Beweging deel I – 1900–1980*. Den Haag: SDU.

Buikema, R. en M. Meijer (red.) (2004) *Cultuur en migratie in Nederland. Kunsten in Beweging deel II – 1980–2000*. Den Haag: SDU.

Huyssen, Andreas (1984) *After the Great Divide: Modernism, Mass Culture, Postmodernism*. Bloomington: Indiana University Press.

Ruiter, F. en W. Smulders (1996) *Literatuur en moderniteit in Nederland 1840–1990*. Amsterdam: Arbeiderspers.